

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Державного університету
«Київський авіаційний інститут»
доктору економічних наук, професору,
професору кафедри фінансових
технологій та бізнесу ДУ «КАІ»,
Пілецькій Самірі Тимофіївни

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу
Говсеева Дмитра Дмитровича
«Соціально-відповідальний розвиток підприємства в умовах інноваційності
бізнесу»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність обраної теми. Сучасне бізнес-середовище функціонує в умовах стрімких технологічних змін, цифровізації та посилення конкурентного тиску, що вимагає від підприємств високого рівня гнучкості й здатності оперативно адаптуватися до нових викликів. У таких умовах інноваційність бізнесу набуває ключового значення, водночас ставлячи перед підприємствами завдання не лише впровадження нових технологій, а й інтеграції екологічних та соціальних аспектів у стратегію розвитку.

За цих обставин соціальна відповідальність у бізнес-середовищі перестає бути факультативною ініціативою і трансформується в обов'язкову складову ефективної та конкурентоспроможної діяльності підприємства. В Україні ця тенденція набула особливої інтенсивності в умовах повномасштабного вторгнення, коли бізнес активно долучається до підтримки суспільства, зміцнення соціальної стійкості та захисту держави.

Сьогодні корпоративна соціальна відповідальність дедалі більше розглядається як стратегічний інструмент управління, що сприяє формуванню довіри з боку клієнтів і партнерів, підвищенню лояльності персоналу, створенню додаткових конкурентних переваг та забезпеченню довгострокової стабільності розвитку підприємства. У цьому контексті соціально відповідальний розвиток виступає важливим механізмом адаптації до інноваційних трансформацій, який дозволяє підприємствам не лише відповідати очікуванням зацікавлених сторін, а й підвищувати конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість та забезпечувати сталість економічного зростання. Тому представлена тема дослідження «Соціально відповідальний розвиток підприємства в умовах інноваційності бізнесу» є надактуальною та своєчасною з огляду на сучасні трансформаційні процеси в економіці та суспільстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах плану науково-дослідних робіт Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут» МОН України за темою «Мотиваційне управління економічними системами в умовах інтелектуально-цифровізаційної трансформації» (номер державної реєстрації 0118U004287), відповідно до якого автором розроблено підхід щодо реалізації переваг корпоративної соціальної відповідальності підприємства і системі соціальної відповідальності розвитку при підтриманні конкурентоспроможності та іміджу на ринку.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність.

Основні результати дослідження, що характеризують наукову новизну одержаних результатів, складають три цілісні блоки:

Перший розділ **«Теоретичні основи соціально-відповідального розвитку підприємства в умовах інноваційності бізнесу»**

У підпункті 1.1. *«Сутність, елементи і складові соціальної відповідальності»* автор досліджує еволюцію поняття «соціальної відповідальності підприємств», яка трансформується у системну категорію, що охоплює стратегічні, управлінські, нормативні та етичні аспекти функціонування підприємства (с. 21-25); розглядає сучасну парадигму СВП як багаторівневу систему, яка охоплює взаємопов'язані елементи, які в цілому можуть утворювати інтегровану модель відповідального бізнесу та подає інтегровану модель структури соціальної відповідальності підприємства з урахуванням ESG-підходу, що охоплює п'ять взаємопов'язаних складових: економічну, правову, етичну, екологічну та соціальну відповідальність перед спільнотою, розкриваючи кожен з зазначених складових (с. 26-42)

У підпункті 1.2. *«Соціальна відповідальність бізнесу як основа інноваційного розвитку підприємств»* обґрунтовує п'ять ключових підходів до наповненості концепцій соціальної відповідальності (с. 45-47), виділяє чинники дії та забезпечення, ключові ініціативи формування соціальної відповідальності (с.48-49) та обґрунтовує цільові компоненти, що визначають роль соціальної відповідальності бізнесу в інноваційному розвитку підприємств (с. 54), що дозволяє представити поля синергії управлінської інноваційності в системі соціальної відповідальності підприємства при розвитку бізнесу (с.56), де взаємодія окремих складових (етичне лідерство, партисипативність, соціальне партнерство, інклюзія та гнучкість) породжує додаткові ефекти, які виходять за межі обмеженого впливу визначеного елемента.

У підпункті 1.3. *«Напрямки та зв'язок інноваційних впроваджень формування структури соціальної відповідальності розвитку підприємств»*

обґрунтовано структурно-логічний взаємозв'язок між сучасними технологічними векторами розвитку та можливостями їх застосування в межах соціально відповідального виробництва (с.59-62), де кожен із визначених векторів (цифрові технології та Інтернет речей (IoT), штучний інтелект, біотехнології, екологічно чисті технології, аддитивні технології (3D-друк), енергоефективні технології) реалізує не лише функції технологічного драйвера, але й формує нову парадигму корпоративної відповідальності, інноваційності та стійкості; визначено напрямки та можливі зв'язки інноваційних впроваджень у формуванні структури соціальної відповідальності підприємства (с. 63); розроблена структурна парадигма соціальної відповідальності, що відображає системну взаємодію її економічних, організаційних, екологічних і соціальних складових (с.67), що передбачає послідовний перехід підприємства від етапу базового дотримання норм до етапу інтеграції соціальної відповідальності в стратегічні рішення та запропоновано концептуальний підхід до побудови системи соціальної та корпоративної відповідальності підприємства (с.68-71), який передбачає інтегрований стан підприємства, що об'єднує стратегічні з інноваційними і соціальними цілями в цілісну систему координат; подано проектно-цільову модель формування соціальної відповідальності підприємства (с. 72-74) передбачає побудову цілісної архітектури CSR, у якій стратегія компанії, ринкові вимоги, міжнародні стандарти та очікування стейкхолдерів синхронізуються в системі чітко визначених цілей і часових меж, забезпечуючи гнучке поєднання стратегічних орієнтирів та досягнення економічної результативності, соціальної ефективності й екологічної стійкості як джерела конкурентних переваг.

Другий розділ **«Діагностика соціально-корпоративного відповідального розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу»**

У підпункті 2.1. *«Макроекономічні процеси забезпечуючі передумови соціально-корпоративного відповідального розвитку на сучасному етапі розвитку економіки України»* (с. 83-101) проаналізовано ключові макроекономічні показники, як валовий внутрішній продукт (ВВП), інфляція, рівень безробіття та платіжний баланс, які показують економічну динаміку та стабільність країни; динаміку активності корпоративної соціальної відповідальності українського бізнесу за основними напрямками у 2020–2024 рр.

У підпункті 2.2. *«Науково-практичний підхід до діагностики економічної стійкості як основи соціальної відповідальності підприємств в умовах інноваційності бізнесу»* (с. 102-130) обґрунтовано системну взаємодію складових економічної стійкості підприємства та її рівнів; доведено необхідність удосконалення методичного підходу щодо оцінки рівня економічної стійкості підприємства; розроблено алгоритм процесу оцінювання економічної стійкості підприємств транспортної галузі; запропоновано показники оцінки економічної стійкості підприємств транспортної галузі; здійснено оцінювання економічної стійкості

транспортних підприємств ТОВ «ІНТЕР ТРАНС ЛОДЖІСТИКС», ТОВ «ТРАНС-СЕРВІС-1», ТОВ «ТРАНС-ЛОГІСТИК», АТ «ДХЛ ІНТЕРНЕТШІЛ УКРАЇНА», ТОВ «УВК УКРАЇНА» на основі використання запропонованого методичного підходу.

У підпункті 2.3. *«Методичний підхід до оцінювання соціальної відповідальності підприємства в умовах інноваційності бізнесу»* (с. 121-142) сформовано алгоритм оцінки соціальної відповідальності транспортних підприємств; розроблено об'єктно-суб'єктний підхід до формування механізму інформаційного забезпечення соціальної відповідальності в умовах інноваційного розвитку бізнесу; запропоновано методичний підхід до оцінювання соціальної відповідальності та проведено розрахунки індексу соціальної відповідальності для п'яти транспортно-логістичних підприємств у 2018–2023 роках.

Третій розділ «Формування соціальної та корпоративної відповідальності розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу»

У підпункті 3.1. *«Теоретико-методичний підхід до оцінювання корпоративної відповідальності розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу»* (с. 146-186) проведено оцінку рівня корпоративної відповідальності підприємств, на основі теоретико-методичного підходу, що передбачає розрахунок інтегрального показника корпоративної відповідальності, сформованого з п'яти групових інтегральних індикаторів, що відображають взаємовідносини з персоналом і власниками, ефективність діяльності, фінансову стійкість та інвестиційну привабливість здебільшого для корпоративних клієнтів.

У підпункті 3.2. *«Науковий підхід до формування моделей соціальної та корпоративної відповідальності розвитку підприємств»* (с. 187-199) розроблено та обґрунтовано концептуальний підхід до формування моделей соціальної та корпоративної відповідальності розвитку підприємств, який поєднує аналітичний, організаційний, управлінський та контрольний блоки, що разом утворюють замкнутий цикл — від діагностики середовища до вдосконалення впроваджених моделей.

У підпункті 3.3. *«Модель механізму формування стратегії забезпечення соціально-корпоративної відповідальності розвитку підприємства»* (с. 200-193) обґрунтовано концептуальну модель механізму реалізації стратегії СКВ, яка ґрунтується на системному підході та охоплює низку послідовно взаємопов'язаних етапів; розроблено алгоритм формування стратегії забезпечення СКВ, специфікою якого є орієнтація на довгострокове зміцнення конкурентних позицій в умовах інноваційної трансформації бізнес-середовища; формалізований алгоритм вибору оптимального сценарію забезпечення соціально-корпоративної відповідальності розвитку підприємства

Оцінюючи новизну отриманих наукових результатів дисертаційної роботи в цілому, слід відзначити, що її безумовна оригінальність зумовлена насамперед обраною проблематикою дослідження та обґрунтованою

потребою формування моделей та впровадження ефективних механізмів соціально-відповідального розвитку підприємства в умовах інноваційності бізнесу.

Представлені результати характеризуються глибоким системним підходом до виявлення та формування моделей, механізмів розвитку соціальної відповідальності підприємств в умовах трансформаційних змін.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Погоджуючись із сформульованими в дисертації конкретними положеннями, які визначають наукову новизну отриманих результатів, особливий акцент варто зробити на окремих з них, що є найбільш важливими.

У роботі автор удосконалив:

- модель механізму формування стратегії соціальної та корпоративної відповідальності транспортних підприємств, яка, на відміну від існуючих, побудована на підставі поєднання процедур цілепокладання, стратегічного аналізу та контролінгу з інструментами сценарного прогнозування і вибору стратегічних альтернатив, для забезпечення прийняття обґрунтованих управлінських рішень в умовах невизначеності зовнішнього середовища при впровадженні інновацій;

- науковий підхід до формування комплексу моделей соціальної та корпоративної відповідальності розвитку підприємств, який, на відміну від існуючих, має процесну структуру та включає п'ять взаємопов'язаних блоків: концептуальний, аналітико-діагностичний, формувальний, впроваджувальний і контроль-коригуючий, що побудовані на єдиній платформі та мають визначені входи, ключові дії та виходи, що разом утворюють замкнений цикл безперервного поліпшення та здатний інтегрувати міжнародні стандарти, національні пріоритети та специфіку функціонування підприємства;

структурна парадигма соціальної відповідальності, що відображає системну взаємодію її економічних, організаційних, екологічних і соціальних складових яка, на відміну від існуючих, передбачає послідовний перехід підприємства від етапу базового дотримання норм до етапу інтеграції соціальної відповідальності в стратегічні рішення, а також поєднує підхід до формування управлінської інноваційності у системі соціальної відповідальності бізнесу, яка реалізується через синергетичне поле, де взаємодія окремих складових (етичне лідерство, партисипативність, соціальне партнерство, інклюзія та гнучкість) породжують додаткові ефекти, які виходять за межі локального впливу кожного елемента;

- проектно-цільова модель в межах якої, ініціативи плануються й впроваджуються як цілісна архітектура яка, на відміну від існуючих, сформована на підставі комплексного бачення цілей соціальної

відповідальності з урахуванням формальних характеристик і часових меж реалізації через взаємозв'язок результатів, який проявляється через одночасне досягнення економічної результативності, соціальної ефективності та екологічної стійкості, тобто через триєдину логіку конкурентних переваг та розвиток цифрової економіки визначають пріоритети й темп змін;

Набули подальшого розвитку:

– методичний підхід до оцінювання соціальної відповідальності розвитку підприємства в умовах інноваційного бізнесу, який, на відміну від існуючих, включає такі взаємопов'язані сутнісні етапи: алгоритм оцінки соціальної відповідальності підприємства та об'єктно-суб'єктний підхід до механізму формування інформаційного забезпечення визначення соціальної відповідальності підприємств, а також ієрархічне «дерево» вибору показників оцінювання соціальної відповідальності підприємства з урахуванням інноваційних процесів, що дозволяє проводити об'єктивну оцінку соціальної відповідальності підприємств незалежно від їхнього розміру, створює підґрунтя для порівняння, що допомагає підприємствам розробляти ефективні стратегії забезпечення високого рівня конкурентоздатності;

– систематизація сучасних підходів до встановлення ролі і місця соціальної та корпоративної відповідальності, які полягають в поєднанні з іншими бізнес-процесами які, на відміну від існуючих, забезпечують виникнення синергійного ефекту із застосуванням інноваційних рішень забезпечують вдосконалення визначених напрямів діяльності підприємства, перетворюють цінності та відповідальність в каталізатори для новаторських змін шляхом активного впровадження соціальних ініціатив, підприємства стимулюють внутрішні інновації, що сприяє розвитку нових ідей, продуктів та послуг, спрямованих на вирішення суспільних проблем;

– теоретико-методичний підхід до оцінювання корпоративної відповідальності розвитку підприємств в умовах інноваційності бізнесу який, на відміну від існуючих, включає послідовний алгоритм оцінювання корпоративної відповідальності, що передбачає постановку завдання щодо її забезпечення, формування системи критеріїв та вибір методу аналізу, формується модель і перевіряється її адекватність, що дає змогу оцінити результати та використати їх для розробки пропозицій щодо підвищення корпоративної відповідальності підприємства в інноваційному середовищі.

Результати дисертаційного дослідження повністю відображені у наукових публікаціях: 19 наукових працях, серед яких 1 стаття у виданнях, проіндексованих у базі даних Scopus та Web of Science Core Collection, одноосібний розділ у колективній монографії, 8 статей у наукових фахових виданнях України, 9 тез доповідей у збірниках за матеріалами конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 9,95 ум.-друк. арк., з яких особисто здобувачеві належить 7,92 ум.-друк. арк.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження.

Достовірність наукових положень, сформульованих автором у дисертації, підтверджується їх впровадженням у практичну діяльність організацій та підприємств: ГО «Кластер циркулярної економіки (довідка № 24-12 від 17.12.2025), ТОВ «БАСТІОН» (довідка № 182-08 від 19.12.2024), про використання окремих положень результатів дослідження в навчальному процесі кафедри економіки при підготовці фахівців: зі спеціальності 051 «Економіка» за освітньо – професійною програмою «Економіка підприємства» при викладанні на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти дисциплін – «Економіка і організація інноваційної діяльності», «Соціально-економічна безпека підприємства»; на другому (магістерському) – «Економіка сталого розвитку та відповідальність бізнесу», «Бізнес-проекування розвитку підприємства» (довідка від 09.06.2025 № 534/11.02).

Отримані в ході дослідження теоретичні та практичні результати характеризуються значною науковою та прикладною цінністю, оскільки положення, викладені в роботі, систематизовано у вигляді методичних підходів і практичних рекомендацій, придатних для формування та впровадження соціально відповідальної моделі розвитку підприємства, а також удосконалення системи управління персоналом як ключового чинника соціальної стійкості та конкурентоспроможності в умовах інноваційності бізнесу.

З огляду на це, дисертаційна робота має вагомим значення для подальшого розвитку теорії й практики соціально відповідального управління підприємствами, зокрема в частині забезпечення їх адаптивності, соціальної стійкості та формування довгострокових конкурентних переваг у динамічному ринковому середовищі.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації.

Аналіз змісту анотації та основних положень тексту дисертаційного дослідження Говсеєва Д.Д. засвідчив їхню повну ідентичність в частині формулювання мети, об'єкта, предмета, завдань, положень новизни, висновків до розділів, загальних висновків. Загалом зміст стислої анотації розкриває інформацію про методику дослідження, способи аргументації положень, основні ідеї тексту дисертації.

Анотація не містить інформації, яка була б відсутньою в дисертації. Дисертація та оприлюднена анотація оформлені відповідно до вимог чинного законодавства України.

Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Говсеєва Д.Д. за рівнем наукової новизни, змістом, логікою

викладення матеріалу, проведеними узагальненнями, висновками та пропозиціями є завершеним науковим дослідженням та відповідає спеціальності 051 "Економіка".

Робота написана державною (офіційною) мовою із дотриманням наукового стилю та використанням у дослідженні спеціальної термінології. За своєю структурою та оформленням дисертація відповідає вимогам наказу МОН України від 12.01.2017 № 40. Виклад матеріалу загалом подається обґрунтовано, розділи дисертації логічно пов'язані між собою, висновки пропозиції випливають зі змісту дисертації та отриманих здобувачем результатів. Авторські методичні положення і наукові розробки, пропозиції та рекомендації, наведені в роботі, деталізовані дисертантом і переважно доведені ним до можливості практичного застосування.

Таким чином, тема дослідження, його мета, предмет і об'єкт, перелік поставлених та вирішених завдань, положення наукової новизни, запропоновані автором загальні висновки, обсяг друкованих праць за темою дослідження відповідають чинним нормативним вимогам щодо наукових робіт такого рівня.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи отримані Говсєєвим Д.Д. результати виконаного дослідження, підкреслюючи їх наукову та практичну цінність, водночас слід вказати на такі недоліки та зауваження:

1. У підрозділі 1.1. «Сутність, елементи і складові соціальної відповідальності» автором узагальнено розуміння корпоративної соціальної відповідальності як багаторівневої системи, яка охоплює взаємопов'язані елементи, які в цілому можуть утворювати інтегровану модель відповідального бізнесу, який регламентується правовими чинниками, що передбачають відповідальність у разі порушення норм державно організованого права та неправовими, які здійснюються на основі власних цілей, цінностей і суджень.

Разом з тим, на нашу думку, автор досліджує складові в однорівневому та дворівневому вимірі, а саме розглядає такі складові: економічну, правову, етичну, екологічну та соціальну відповідальність. Доцільно було би виокремити та розглядати в дворівневому вимірі з певною їх розширеною аргументацією.

2. Запропонована автором структурна парадигма соціальної відповідальності підприємства (с. 67) є логічною та змістовною, однак водночас залишає простір для альтернативного подання або додаткової структуризації. Зокрема, наведені рівні управління (управлінський та інституційний) можуть частково перетинатися за функціональним наповненням, а технологічний рівень — розглядатися не як самостійний, а як інструментальний компонент, інтегрований у всі інші рівні. У зв'язку з цим доцільним могло б бути уточнення критеріїв виокремлення рівнів або

представлення структури у вигляді ієрархічної чи матричної моделі, що дозволило б чіткіше відобразити взаємозв'язки між елементами та підсилити аналітичну чіткість запропонованої парадигми.

3. Безперечним здобутком автора є проведена експертна оцінка рівня соціально-корпоративної відповідальності досліджуваних підприємств, представлена на с. 219–225 третього розділу дисертації. Водночас, на наш погляд, доцільним було б подати узагальнені результати оцінювання у більш наочній формі (зокрема графічних узагальнень), що дозволило б чіткіше відобразити порівняльні характеристики підприємств і підсилити аналітичну цінність отриманих висновків.

Загальний висновок та оцінка дисертації.

Дисертаційна робота Говсеєва Дмитра Дмитровича на тему «Соціально-відповідальний розвиток підприємства в умовах інноваційності бізнесу» є цілісним, завершеним та самостійно виконаним науковим дослідженням.

Актуальність обраної тематики, належний рівень обґрунтованості теоретичних положень, висновків і запропонованих рекомендацій, а також їх достовірність, наукова новизна й повнота висвітлення в опублікованих наукових працях підтверджують високий рівень наукової самостійності здобувача та якість проведеного дослідження.

Отримані результати спрямовані на розв'язання актуального наукового завдання у галузі знань «Соціальні та поведінкові науки», що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад і розробленні практичних рекомендацій щодо формування і забезпечення соціально-відповідального розвитку підприємства в умовах інноваційності бізнесу.

Зважаючи на актуальність вирішених в дисертації завдань, отриманих наукових висновків, теоретично обґрунтованих принципових наукових положень, використаних сучасних методів наукових досліджень та підтвердженої практичної значимості можна стверджувати, що дисертація відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів

України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а її автор – Говсеєв Дмитро Дмитрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

Рецензент

професор кафедри фінансових технологій та бізнесу,
Державного університету
«Київський авіаційний інститут»
доктор економічних наук,
професор

Наталія ВАСЮТКІНА

